

مطالعه تطبیقی تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر در سده‌های ششم تا هفتم هجری قمری

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۴/۰۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۱۴

کد مقاله: ۹۹۳۴۴

پردیس زارعی^۱، معصومه زمانی سعدآبادی^{۲*}، فرنوش شمیلی^۳

چکیده

شیشه‌گری از جمله هنرهای ارزنده سرزمین‌های ایران و مصر است. با توجه به عواملی همچون تجارت، جنگ، مهاجرت و سایر موارد بین این دو سرزمین تأثیر و تأثراتی در زمینه‌های مختلف از جمله در حوزه هنر اتفاق افتاده که در هنر شیشه نیز تأثیرگذار بوده است. این پژوهش با هدف مطالعه تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر در قرون ۶-۷ ه.ق به منظور افزایش دانش هنر شیشه انجام یافته تا به این پرسش اساسی که وجوه تفاوت و تشابه تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر کدام است؟ پاسخ دهد. روش تحقیق حاضر توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای است. نتایج حاکی از آن است قندیل‌های شیشه‌ای ایران به لحاظ تزیینات ساده ولی قندیل‌های شیشه‌ای مصر مملو از تزیینات میناکاری و مطلاکاری است. رنگ بدنه قندیل‌های ایران آبی و زرد و رنگ بدنه قندیل‌های مصر بی‌رنگ و قهوه‌ای است. تزیینات قندیل‌های ایران با خمیر شیشه به حالت افزوده اعمال شده اما در قندیل‌های مصر علاوه بر خمیر شیشه افزوده، از رنگ‌های متنوعی برای اعمال نقوش نوشتاری به خط نسخ و ثلث و گاه ناخوانا، گیاهی و جانوری با تکنیک میناکاری و طلاکاری استفاده شده است.

واژگان کلیدی: هنر شیشه‌گری، شیشه‌گری ایران، شیشه‌گری مصر، قندیل‌های شیشه‌ای، نقوش و تزیینات.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
۲- دانشجوی دکتری تخصصی تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران. Masoumeh.zamani@ut.ac.ir
۳- دانشیار دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

ایران و مصر از سرزمین‌های پیشگام هنر شیشه بوده و از دوران باستان تا دوره اسلامی و پس از آن آثار ارزنده‌ای از این سرزمین‌ها بر جای مانده است. ایران و مصر همواره با یکدیگر در ارتباط بوده و با توجه به نقش بندر سیراف و نقش حیاتی جاده ابریشم و منتهی شدن این جاده به کناره دریای مدیترانه و مصر و تجارت آثار هنری و مهاجرت هنرمندان روابط گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی و هنری میان هر دو سرزمین از آغاز اسلام تا اواخر قرن ۷ ه.ق به وجود آمده که با آغاز جنگ‌های صلیبی و مناسبات سیاسی ایران و مصر به رکودی عظیم دچار شده است. این تأثیرات متقابل در هنر شیشه دو سرزمین مذکور بازتاب داشته است. لذا هدف اصلی پژوهش حاضر مطالعه تطبیقی تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر در قرون ۶ و ۷ ه.ق برای افزایش دانش هنر شیشه که کم‌تر بدان پرداخته شده می‌باشد تا به این پرسش اساسی که قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر از چه تزییناتی برخوردار بوده و چه شباهت و تفاوتی در این تزیین‌ها وجود دارد؟ پاسخ دهد.

۲- روش تحقیق

این پژوهش از نظر هدف کاربردی (توسعه‌ای)، بر حسب زمان گذشته‌نگر، از نظر ماهیت و روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد تطبیقی است. اطلاعات آن از طریق منابع کتابخانه‌ای معتبر گردآوری شده و به شیوه کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. جامعه آماری پژوهش حاضر قندیل‌های شیشه‌ای مصر موجود در کتب تخصصی شیشه‌گری و معتبر در محدوده زمانی قرن ۷-۶ هجری قمری است که در این پژوهش تمام این آثار مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳- پیشینه تحقیق

در حوزه مطالعات هنری تحقیق جامعی که تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر را مورد تطبیق قرار دهد، مشاهده نگردید. سمیه اسدی (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان "نور و قندیل هنر اسلامی" در جستارنامه فرهنگ و هنر اسلامی، با مطالعه قندیل‌های دوران اسلامی به این نتیجه رسیده است که قندیل علاوه بر روشنایی محیط اطراف، مفهومی معنوی و فلسفی به همراه دارد. معصومه زمانی سعدآبادی و فزنوش شمیلی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با عنوان "مطالعه تطبیقی ریخت‌شناسانه قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر در قرن‌های ۷-۳ ه.ق" در نشریه نگره با بررسی عناصر ثابت بدنه، گردن، پایه و حلقه آویز و عناصر متغیر تزیینات و نقوش به تشابه و تباین‌های قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر دست یافته‌اند. در مقاله "مطالعه تطبیقی نقوش آبگینه دوران سلجوقی ایران با فاطمیان مصر در سده‌های ۵ و ۶ هجری قمری" نوشته آرزو خانپور و نیمه انزابی (۱۳۹۴) در نشریه مطالعات تطبیقی هنر، سی‌وچهار مورد از آثار شیشه‌ای ایران و مصر به لحاظ نقوش آن‌ها بررسی و خط تطبیقی بین آن‌ها ترسیم شده اما نمونه‌ای از قندیل‌های شیشه‌ای، مورد بررسی قرار نگرفته است. حسین کمندلو (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان "بررسی نقش‌مایه قندیل (تجلی نور) در فرش‌های ایرانی از عصر صفویه تا دوران معاصر" در آستان هنر، فرش‌های ایرانی دارای نقش قندیل را مورد بررسی قرار داده و به یک نمونه از قندیل‌های شیشه‌ای ساخته شده در مصر اشاره کرده است. بر این اساس موضوع تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر مورد پژوهش جدی و مستقلاً واقع نشده، لذا مقاله پیش‌رو که به شناسایی و مطالعه تطبیقی این آثار در ادوار یاد شده می‌پردازد، به‌منظور افزایش دانش هنر شیشه حائز اهمیت خواهد بود.

۴- هنر شیشه‌گری در ایران

شیشه‌گری همانند بسیاری از هنرهای صناعی ایران از قدمت دیرینه‌ای برخوردار است و اگرچه این هنر ارزنده که به راستی ذوق، هنر و خلاقیت در آن سهم بسزایی دارد، از ایران آغاز نشده اما بیش از چهارهزار سال تلاش مستمری که در این هنر و عرصه ابتکار و مهارت برای تولید آثار و محصولات مصرفی و تزیینی صورت پذیرفته درخور تحسین است. در ساده‌ترین تعریف از شیشه گفته می‌شود: «شیشه مایعی است سفت شده» (یاوری، ۱۳۹۰، ۷). آغاز شیشه‌گری دوران اسلامی در قرن اول و دوم هجری قمری زاینده اختلاط تمدن‌های امپراتوری روم شرقی، پارت و ساسانی در ایران است. شیشه‌گری در ایران پس از رکود کوتاهی در سال ۱۲۸ ه.ق باروی کار آمدن عباسیان دوباره رواج یافت (عطارزاده و هوشیار، ۱۳۹۶، ۲۰۳). فاتحان عرب عمدتاً از تخریب صنایع پیشرفته محلی خودداری نموده و در عوض هوشمندان از ایشان در ساخت محصولات خود بهره گرفتند و می‌توان گفت شیشه‌گری ساسانی در قرون اول و دوم هجری به تدریج به شیشه‌گری اسلامی تغییر یافت (Rick, 2002, 39).

در قرون نخستین اسلام سلسله‌های ایرانی به‌خصوص آل بویه در شکل‌گیری هنر اسلامی سهم بسزایی داشته است. حدود سه قرن پس از استیلای مسلمانان بر ایران، هنر شیشه مورد توجه واقع شد و به لحاظ فرم و تزیینات تغییراتی کرد. سرزمین ایران در قرن‌های ۳ و ۴ ه.ق زیر لوای سامانیان -یکی از بزرگ‌ترین سلسله‌های مستقل ایران پس از اسلام- تجدید حیات علمی، فرهنگی

و هنری یافته و از آسایش مادی و معنوی برخوردار شد. در ادوار تاریخ ایران هر زمان که هنرمندان از آسایش و آرامش برخوردار بودند آثار بارزتری به یادگار گذاشته‌اند. یکی از خدمات مهم شاهان سامانی توجه به هنر و ادبیات بوده، به طوری که می‌توان گفت دوره آن‌ها نهضتی برای هنر ملی ایران به شمار می‌رود (علام، ۱۳۸۶، ۷۸). این توجه به هنرمندان و صنعت‌گران، سبب پیشرفت هنر شیشه شد (نصری اشرفی، ۱۳۸۸، ۴۲۶). آثار به دست آمده از حفاری‌های نیشابور و سمرقند نشان‌دهنده دو مرکز بزرگ ساخت شیشه در عصر سامانیان بوده است (عطارزاده و هوشیار، ۱۳۹۶، ۲۰۴). طی سالیان گذشته، چنین تصور می‌شد که اشیای شیشه‌ای دوران اسلامی فقط در مصر، سوریه و بین‌النهرین ساخته شده‌اند اما در سال‌های اخیر، آثار شیشه‌ای متعددی مختص دوران اسلامی در ایران کشف شده است. در کاوش‌های باستان‌شناسی سال‌های اخیر نیشابور، ری، تورنگ‌تپه در گرگان، تپه میل ورامین، هرمزگان، ساوه، دقینوس در کرمان، شهر حریره کیش و... تعدادی از ظروف شیشه‌ای مربوط به قرن‌های ۳ و ۴ ه.ق به دست آمد. همچنین بندر سیراف که در دوران ساسانی و عصر اسلامی در قرن‌های ۵-۳ ه.ق یکی از مراکز مهم بازرگانی دریای خلیج فارس بوده در این سال‌ها کاوش شد و آثاری از کوره‌های شیشه‌گری و قطعات شیشه‌ای مربوط به این دوره به دست آمد که اشاره‌ای به وجود کارگاه شیشه‌گری در این بندر دارد (پوپ، ۱۳۹۰، ۱۴۷-۱۴۱). صفاریان، آل زیار، آل بویه از دیگر حکومت‌های قرن‌های نام برده است که امرای آن همچون سامانیان به علوم و هنر توجه داشتند. در قرون بعدی تا حمله مغول اشیای شیشه‌ای زیبایی در کارگاه‌های شیشه‌گری ایران ساخته می‌شد. غزنویان، غوریان، سلجوقیان و خوارزمشاهیان در خلال قرن‌های ذکرشده بر ایران حکم راندند (بیات، ۱۳۸۸، ۱۸۳ و ۱۶۹). نقش سلجوقیان در تاریخ هنر ایران به نحوی سامان یافته که عصر حکومت آن‌ها را عصر درخشان و خلاقه هنر ایران دانسته‌اند. ورود سلجوقیان به ایران در قرن ۵ ه.ق از سویی توسعه روزافزون هنر ایران را در قرن‌های بعد رقم زد و از سوی دیگر باعث ترقی انواع هنرها از جمله شیشه‌گری گردید و البته حمایت و تشویق پادشاهان سلاجقه در تعالی این هنر مؤثر واقع شد (بازورث، ۱۳۸۰، ۱۵۸). چنانچه از کاوش‌های باستان‌شناسی برمی‌آید شهرهای نیشابور، گرگان، ری در ساخت و تجاری‌سازی شیشه در قرون ۷-۵ ه.ق فعال بودند و وجود روابط بازرگانی و هنری بین این شهرها سبب شباهت آثار آن‌ها شده است. حفاریات مناطق ری، گرگان و نیشابور این ادعا را ثابت می‌کند (تجدیدی، ۱۳۸۶، ۷۱). شیشه‌گری اسلامی در قرن‌های ۵-۶ ه.ق مصادف با حکومت سلجوقیان در ایران و عراق و دوره فاطمیان در مصر و سوریه است. در شیوه‌های ساخت و تزئین آثار شیشه‌ای در گستره جغرافیایی اسلام مشابهت‌های زیادی مشاهده می‌شود که حاکی از نوعی التقاط هنری در این دوره تاریخی است. شباهت بین شیشه‌های احتمالی متعلق به ایران با شیشه‌های عراق و مصر به جهت تأثیرگذاری وحدت خلافت اسلامی متداول در جهان اسلامی متداول بود (Charleston, 1990, 71). کشمکش‌های سیاسی در اواخر دوران سلجوقی منجر به فرمانروایی خوارزمشاهیان بر ایران گردید اما در فرصت کوتاه حکومت ایشان تحولی در هنرها از جمله شیشه‌گری را نمی‌توان انتظار داشت. زیرا حمله مغول چنان ویرانی به بار آورد که اکثر آثار نابود و صنایع و هنرها به دست فراموشی سپرده شدند. کمبود آثار شیشه‌ای از این دوران حاکی از آن است که این هنر شکوه دوران قبل را بازیافت (پوپ، ۱۳۹۰، ۱۴۸). از این دوره به بعد شیشه‌گری رو به انحطاط نهاد و برای مدت طولانی این هنر دچار رکود شد. در دوره ایلخانان و تیموریان تولید شیشه بسیار کم در کارگاه‌های کوچک و محدودی ادامه یافت و منحصر به ساختن شیشه‌های بسیار ساده شد که جنبه کاربردی داشت. البته تیمور ماهرترین شیشه‌گران را در سمرقند گردآورد و بر اثر این اقدام، شیشه‌گری رواج و رونقی دوباره یافت و باروی کار آمدن صفویان دوباره احیا شد (حاتم، ۱۳۸۸، ۱۳۷). آثار به دست آمده از کاوش‌های باستان‌شناسی مربوط به دوره تیموری بسیار اندک است، با این وصف وجود آثار شیشه‌ای ساخته شده تا این دوران نشان‌دهنده تداوم این هنر از دوران هخامنشیان تا رکود محسوس هنر شیشه‌گری ایران است.

۵- هنر شیشه‌گری در مصر

مصریان باستان از ماهرترین شیشه‌گران بوده‌اند چنانکه آثار برجای مانده از آن دوران گواهی بر این ادعا است. شیشه‌گری را از دوره پادشاهی جدی خصوصاً زمان سلطنت آمنوفیس سوم آغاز کردند. نام مناسبی که مصریان برای شیشه به کار می‌بردند شامل اینر ان وده یا ات ودهت بود که این دونام در لغت به معنای سنگی سیال بودند (Tait, 2012, 132). در طول دوران اسلام، مصر (فسطاط و قاهره) از تولیدکنندگان اصلی شیشه به شمار می‌رفت و شیشه‌گران از سرزمین‌های اسلامی به آن‌جا کوچ می‌کردند. در این مقطع از تاریخ شیشه‌گری، علاوه بر تغییر کلی فرم شیشه، نقاشی و خطاطی بر روی شیشه با رنگ‌های کوره‌ای و لعاب‌های رنگی متداول شد و نوعی شیشه که اصطلاحاً مینایی نامیده می‌شود پا به عرصه وجود گذاشت. شیشه‌گران مصری به واسطه مهارت در ساختن ظروف زینتی شهرت یافتند. مقدار زیادی آثار لعابی-نقاشی از حفاری‌های فسطاط بدست آمده است. در قرون ۸-۶ هجری شیشه‌گری همچنان در مصر و شام رونق داشت (دیماند، ۱۳۸۹، ۲۲۲). در دوره فاطمی هنر شیشه در مصر به درجه عالی رسید و قاهره و فسطاط مراکز عمده شیشه‌سازی بودند و ظروف شیشه این دو شهر در ردیف عالی‌ترین ظروف شیشه ساخته شده قرار داشت که طرز عمل و اسلوب‌های مختلف دوره طولونی در این عصر تکمیل گردید. نقاشی با جلا، میناکاری و

نقاشی با طلا نیز در بین شیشه‌گران دوره فاطمی مرسوم بوده، متأسفانه از این ظروف نمونه‌های کامل و بی‌عیب در تعداد کمی باقی مانده و چند نمونه بی‌نقص در موزه صنایع اسلامی قاهره، موزه بریتانیا و موزه برلین موجود است. در قرن ۷ ه.ق آثار شیشه‌های مصر از زیباترین ظروف شیشه اسلامی بوده و قندیل‌های شیشه‌ای از جمله آثاری است که به امر سلاطین و امرای ممالیک برای مساجد ساخته شده بود (همان، ۲۲۵). شیشه‌گری دوره مملوکان در شام و مصر از دوران طلایی هنر شیشه است. زیرا آنان در دوره رنسانس اسلامی، تدریجاً از توان نظامی، فرهنگ خود را توسعه دادند و به جایگاه برجسته‌ای از هنر رسیده و آن را در تمام جنبه‌های زندگی خود به کار می‌بردند. هنر مملوکان دارای تنوع بسیاری بود که بخشی از آن با عنوان قندیل‌های شیشه‌ای در تزیین معماری مساجد به کار می‌رفت و هنر شیشه‌گری از جمله صنایع دستی محبوب به‌ویژه در تولید آثار شیشه‌ای میناکاری و مطلاکاری شده بود (کونل، ۱۳۷۶، ۸۶).

۶- مطالعه قندیل‌های شیشه‌ای

قندیل به عنوان ابزار روشنایی از جمله اشیایی است که با نور در ارتباط بوده و علاوه بر جنبه کاربردی، جهت تزیین در مکان‌های مذهبی همچون مساجد به کار رفته است. در آیین اسلام و قرآن کریم ایمان (آیه ۲۵۷ سوره بقره)، هدایت الهی (آیه ۱۲۲ سوره انعام)، پیامبر (آیه ۴۶ سوره احزاب)، ذات احدیت پروردگار (آیه ۳۵ سوره نور) و ... مصداق‌هایی برای نور هستند. جدول ۱ شامل قندیل‌های شیشه‌ای ایران و جدول ۲ دربردارنده قندیل‌های شیشه‌ای مصر است.

جدول ۱: قندیل‌های شیشه‌ای ایران در قرون ۶-۷ ه.ق. منبع: نگارندگان.

منبع	ترسیم خطی	تصویر ۲	منبع	ترسیم خطی	تصویر ۱
(گلداشناین، ۱۳۸۷: ۶۱)			(گلداشناین، ۱۳۸۷: ۵۹)		

همان‌گونه که در بخش تاریخی شیشه‌گری عنوان شد قرون ۶ و ۷ ه.ق در ایران مصادف با پایان دوره سلجوقی و حمله مغول و در نتیجه شروع درگیری‌ها و ناآرامی‌ها در ایران است. از این‌رو، شیشه‌گری در ایران به‌طور محدود ادامه یافته و آثار شیشه‌ای کم با تزیینات ساده برجای مانده است. این دو قندیل رنگ آبی و زرد داشته و تزیینات افزوده آن با خمیر شیشه‌ای پرنرنگ‌تر از رنگ شیشه بدنه اعمال شده است. تزیینات با خمیر شیشه به‌صورت افزوده روی بدنه شیشه به حالت عمودی و حلقه‌های شیشه‌ای از خمیر شیشه جهت عبور زنجیر و آویزان کردن از سقف از تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران است.

جدول ۲: قندیل‌های شیشه‌ای مصر در قرون ۶-۷ ه.ق. منبع: نگارندگان.

منبع	ترسیم خطی	تصویر ۲	منبع	ترسیم خطی	تصویر ۱
(Tait, 1991: 134)			(Carboni & Whitehouse, 2001: 229)		
تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی			تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی عبارت "مما عمل برسم تربه المقر العالی/ العالی البندقار/ قدس الله روحه" به خط ثلث دیده می‌شود.		
منبع	ترسیم خطی	تصویر ۴	منبع	ترسیم خطی	تصویر ۳
(Carboni & Whitehouse, 2001: 230)			(Tait, 1991: 134)		
تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی عبارت نوشتاری "عز لمولانا السلطان/ الملك المظفر العالم العادل/ رکن الدنیا والدین عزالله نصره" به خط نسخ می‌باشد.			تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی عبارت آن به خط نسخ نوشته شده است.		

منبع	ترسیم خطی	تصویر ۶	منبع	ترسیم خطی	تصویر ۵
(Carboni & Whitehouse, 2001: 235)			(Carboni & Whitehouse, 2001: 232)		
<p>تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی و جانوری عبارت "مما عمل برسّم/ المقر العالی/ المولوی الامیری/ السیفی طقزدمر/ امیر مجلس/ الملکی الناصری" به خط نسخ و شیوه ثلث روی قندیل نوشته شده است.</p>			<p>تزیینات انتزاعی محض نوشتاری و شمایی-انتزاعی گیاهی دو نوشته "مما عمل برسّم المقر العالی المولوی المخدومی السیفی الساقی قوصون الملکی الناصری" و "عمل الفقیر العبد علی بن محمد البرمکی حفظه الله" به خط نسخ روی بدنه و گردن نوشته شده است.</p>		
منبع	ترسیم خطی	تصویر ۷			
(Page, 2006: 67)			<p>تزیینات انتزاعی محض نوشتاری نامشخص و شمایی-انتزاعی گیاهی</p>		

قندیل‌های شیشه‌ای مصر از پرآوازه‌ترین و ارزشمندترین دست ساخته‌های هنرمندان جهان اسلام در زمینه شیشه‌گری است که با مهارت و علاقه‌مندی استادکاران شیشه ساخته و تزیین شده‌اند. برخلاف ایران، مصر در قرن ۶ الی ۷ دوره اوج خود را در زمینه شیشه‌گری سپری می‌کرد و یکی از موفقیت‌های بزرگ شیشه‌گران مصر تزیین روی شیشه با رنگ‌های مینا و تکامل آن بوده که در قندیل‌های شیشه‌ای این سرزمین در قرون ۶ و ۷ ه.ق تجلی یافته است. پرتوی نوری که از میان شیشه‌های نقاشی شده می‌تابید زیبایی خاص و جاودانی را تجسم می‌بخشید.

بدنه قندیل‌های مورد مطالعه بی‌رنگ مایل به قهوه‌ای بوده و با رنگ‌های مینای قرمز، آبی، سبز، زرد، سفید، سیاه، صورتی و خاکستری در زیباترین حالت ممکن نقاشی شده‌اند. تمام سطح بدنه قندیل‌های شیشه‌ای مصر با رنگ‌های مینا و طلا تزیین گشته است. خطوط نوشتاری از بارزترین نقوش این قندیل‌ها است که مضامین دعایی و عباراتی از قرآن کریم دربر دارد و در بعضی از آن‌ها نشانی خاص ثروتمندی که سفارش ساخت قندیل را داده بود، نگاشته شده است. تزیینات قندیل‌های مصر اکثراً شامل نقوش نوشتاری از آیه‌های قرآنی به خطوط نسخ و ثلث بر روی بدنه و گردن آن است. لازم به ذکر است برخی از این نقوش نوشتاری قابلیت خوانش ندارند و هنرمند از آن برای تزیین محض بهره جسته است. برخی نمونه‌ها نام سفارش‌دهنده خود را دارند. این قندیل‌ها توسط سلاطین و اعضای دربارشان برای مساجد، مدارس، مقبره‌ها و ساختمان‌های عمومی سفارش داده می‌شدند.

۷- نتیجه گیری

در اکثر آیین‌ها و تمدن‌ها نور مورد توجه بشر بوده و در ایران از دوران پیش از زرتشت، نور و نمادهایی از آن ستایش می‌شده است. قندیل‌های شیشه‌ای یکی از اشیای شیشه‌ای ساخته شده در دو سرزمین ایران و مصر است. با مطالعه و بررسی قندیل‌های شیشه‌ای ایران و مصر در قرون ۶ و ۷ ه.ق این نتیجه حاصل شد که مصر در این قرون دوران طلایی را در حوزه شیشه‌گری سپری می‌کرد و قندیل‌های شیشه‌ای آن به لحاظ کیفیت و تزیینات مرغوب‌تر و زیباتر از قندیل‌های ایران بوده است، چرا که ایران در این دوره درگیر جنگ بوده و تعداد محدودی آثار شیشه‌ای ساخته شده و برجای مانده است. قندیل‌های شیشه‌ای ایران در یک شکل با جزئیات متفاوت و قندیل‌های شیشه‌ای مصر با فرمی گلدانی و در انواع متنوع ساخته شده‌اند. داخل بدنه قندیل‌ها لوله‌ای ایستاده یا اضافه شده برای قرار دادن شمع و سایر وسایل همچون پیه یا چربی حیوانات، روغن دانه‌های روغنی مانند بزرک و کتجد تعبیه شده است. رنگ قندیل‌های شیشه‌ای ایران آبی و زرد و رنگ قندیل‌های مصر بی‌رنگ مایل به قهوه‌ای یا زرد بوده که به‌صورت میناکاری و طلاکاری مزین شده‌اند. بر روی بدنه تمام قندیل‌های مورد مطالعه، حلقه‌های شیشه‌ای جهت آویزان شدن از سقف اعمال شده است. تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای ایران در خمیر شیشه و نوار افزوده خلاصه می‌شود اما تزیینات قندیل‌های شیشه‌ای مصر شامل نقوش نوشتاری به خط نسخ و ثلث و گاه ناخوانا، نقوش گیاهی و جانوری به‌صورت انتزاعی است.

۱. بازورث، کلیفورد ادموند. ۱۳۸۰. سلسله‌های تاریخ ایران: سلجوقیان، ترجمه یعقوب آژند. تهران: مولى.
۲. بیات، عزیزالله. ۱۳۸۸. کلیات تاریخ تطبیقی ایران، چاپ دوم. تهران: امیرکبیر.
۳. پوپ، آرتور آپم. ۱۳۹۰. سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، جلد پانزدهم؛ پیوست‌ها و تعلیقات. تهران: علمی و فرهنگی.
۴. تجویدی، زهرا. ۱۳۸۶. آشنایی با هنرهای سنتی ایران. تهران: پیام نور.
۵. حاتم، غلامعلی. ۱۳۸۸. هنر و تمدن اسلامی ۲. تهران: پیام نور.
۶. عطارزاده، عبدالکریم و مهران هوشیار. ۱۳۹۶. مجموعه هنر در تمدن اسلامی. تهران: سمت.
۷. علام، نعمت اسماعیل. ۱۳۸۶. هنرهای خاورمیانه در دوران اسلامی، ترجمه عباسعلی تفضلی، چاپ دوم. مشهد: به نشر.
۸. نصری اشرفی، جهانگیر. ۱۳۸۸. تاریخ هنر ایران. تهران: آرون.
۹. دیمانده، موریس اسون. ۱۳۸۹. راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه عبدالله فریار، جلد چهارم. تهران: علمی و فرهنگی.
۱۰. کونل، ارنست. ۱۳۸۴. هنر اسلامی، ترجمه هوشنگ طاهری، چاپ پنجم. تهران: طوس.
۱۱. گلدشتاین، سیدنی ام. ۱۳۸۷. کارهای شیشه؛ مجموعه هنرهای اسلامی گردآوری ناصر خلیلی، جلد دهم. تهران: کارنگ.
۱۲. یاورى، حسین. ۱۳۹۰. شیشه‌گری دستی در ایران، چاپ سوم. تهران: سوره مهر.
13. Charleston, Robert J. 1990. Masterpieces of Glass from the Corning Museum of Glass. New York: Harry N. Abrams, incorporated.
14. Ricke, Helmut. 2002. Glass Art Reflecting the Centuries. New York: Dusseldorf.
15. Carboni, Stefano & David Whitehouse. 2001. Glass of the Sultans. New York: The Metropolitan
16. Tait, Hugh, 1991. Five Thousand Years of Glass. New York: The Trustees of the British- Museum.